

torja. Leta 1965 je zakon o gozdovih na novo uredil žaganje z venecijankami. Če so lastniki žag hoteli žagati za potrebe drugih, so morali najprej pridobiti posebno občinsko dovoljenje, za neposredno domačo uporabo pa dovoljenje ni bilo potrebno. Žagarstvo pa je še naprej nezadržno propadal. Svoje je naredil tudi spremenjeni način življenja, ki je izhajal iz drugačnih družbenoekonomskih odnosov in razmer.

Redke ohranjene venecijanke predstavljajo neprecenljivo tehniko in etnološko dediščino. So spomenik ustvarjalni iznajdljivosti večinoma neizobraženih graditeljev, ki so znali iz opazovanja in izkušenj prilagoditi pogon in prenos moči količini vodnega pretoka. Niti dve žagi nista enaki, vsaka nosi osebni pečat človeka, ki jo je upravljal.

Žaga je kraj, kjer se srečata gozd in voda. Brez gozda in vode bi bilo človekovo bivanje na Zemlji nemogoče. Gozd nas s svojimi viri greje, hrani, dojava nam kisik, nas oblači, gradi poslopja in nam

z lesnimi izdelki lajša in lepša življenje. Voda pa je tekočina življenja, je njegov izvir in vir ohranjanja; ima neizmereno energetsko in očiščevalno moč. Žaga je torej tisto stičišče, na katerem voda s svojo energijo pomaga človeku izkoristiti bogastvo gozdov. Žage tudi bogatijo podobo kulturne pokrajine, so izraz nenehnega človekovega boja za preživetje in stalne ljudske želje po boljšem kruhu. So dokaz ljudske iznajdljivosti in ustvarjalnega sobivanja z naravo in njenimi viri.

V notranjosti žage so od leta 2004 na ogled postavljene tri makete, ki predstavljajo razvoj žag venecijank: žaga na vreteno ali na koš, žaga na tribu ali na preslico in žaga venecijanka z jermenicami, ki je pomanjšana kopija Temkove žage. Makete je izdelal in Trubarjevi domačiji podaril Anton Prelesnik, dolgoletni gozdar na Kočevskem.

Informacije in prijave

JAVNI ZAVOD
TRUBARJEVI
KRAJI

Rašica 69, 1315 Velike Lašče

t: +386 1 788 10 06, f: +386 1 788 16 86

e: info@trubarjevi-kraji.si, www.trubarjevi-kraji.si

Občina
Velike Lašče

Levstikov trg 1

1315 Velike Lašče

T: +386 1 7881 03 70

F: +386 1 7881 03 65

E: obcina.velike-lasce@siol.net W: www.velike-lasce.si

Literatura: Bogataj, J. (1982). Mlinarji in žagarji v dolini zgornje Krke. / Ustni vir: Anton Prelesnik, Kočevje / Temkova žaga, Trubarjeva domačija / Vsebinska zasnova: Andrej Perhaj / Fotografije: Metka Starič in arhiv Trubarjeve domačije / Lektoriranje: Majda Samsa / Izdal: Parnas, zavod za kulturo in turizem Velike Lašče, 2003 / Dopoljnjen ponatis, Javni zavod Trubarjevi Kraji, 2009/ Sofinanciranje Ministrstva za kulturo kulturnih projektov na področju kulturne dediščine za leto 2009.

k u , , t , u / r , a • • •
republika slovenija
ministrstvo za kulturo

Temkova žaga

Trubarjeva domačija

O začetku delovanja vodnih žag na Slovenskem različni viri govorijo različno. Eden navaja vodno žago ob reki Sori že leta 1358, drugi omenja žago na Pohorju leta 1408, tretji spet postavlja pozav v 16. stoletje. Prve žage so bile na vreteno ali koš. Niso imele vodnega kolesa ne palčnih koles za prenos moči. Lopate so bile nasažene naravnost na vreteno, na koncu le-tega je bila kljuka, ki je pomikala ojnicu in jarem. Te žage so za obratovanje potrebovale veliko deroče vode. V šeststoletnem razvoju so doživele veliko tehničnih sprememb tako v pogonu (vodno kolo) kot tudi v načinu dela glede na vrste žag (jarmeniške ali venecijanke, polnojarmeniške, tračne in kržne).

Venecijanke so dobile ime po Benetkah, ker naj bi tam Leonardo da Vinci nariral prvi načrt za tako žago. V strokovni literaturi se pojavlja tudi ime fiorentinka, vendar se je izraz venecijanka polno udomačil in je splošno sprejet.

Na Slovenskem je bilo največ

vodnih žag med letoma 1928 in 1930; bilo jih je okrog 2700. Med svetovno gospodarsko krizo po letu 1929 začne število upadati. Vrhunec sovpada z neusmiljenim izsekavanjem gozdov. Kmetje so bili zadolženi do vrata. Z izsekavanjem gozdov so mukoma odplačevali dolgovne in plačevali davke. Nekateri so do čistega opustošili svoje gozdove. Žage so tako pele noč in dan.

Po 2. sv. vojni so prišli časi nacionalizacije privatne lastnine in omejevanje privatnega sektorja. Kdor je med letoma 1947 in 1954 pripeljal les na žago, je moral najprej plačati 27 % prometnega davka, nato davek na žaganje in nazadnje še davek od zasluga pri prodaji. Leta 1954 so bile venecijanke z zakonom prepovedane. To naj bi bilo nujno zaradi vedno večjega pustošenja gozdov, zlasti tistih v privatni lasti, in zaradi izkoristka lesa, ki naj bi bil pri venecijankah slab. Šlo pa je seveda za posledico takratne politične klime, za nadzor nad privavnimi lastniki gozdov in za preprečitev prodaje lesa mimo državnega sek-

deli žage

- **raka** – korito za dovod vode vodnemu kolesu
- **skončnik** – zadnji, strmejši del rake
- **lopatar** (spodnjik) – vodno kolo na spodnjo vodo
- **korčnik** (zgornik) – vodno kolo na zgornjo vodo; namesto lopat ima korce
- **vodno kolo** – obod, prečke (mataroge) in lopate ali korci
- **vreteno** (vratilo) – lesena os
- **palčno kolo** – leseno kolo z lesenimi zobmi (palci) za prenos moči
- **vinta** – železna vrtilna ročica na koncu vretena, ki je premikala ojnico
- **ojnica** (cug štanga) – drog za premik jarma gor in dol
- **stebri** (kantineli) – med njimi se giblje jarem
- **jarem** – okvir, v katerega je vpet žagni list
- **vodilo** – utor na stebrih, po katerih se giblje jarem
- **obloge** (firuge) – deščice, po katerih se po vodilu giblje jarem
- **voziček** – na njem leži hlod
- **žrd** – drog za pritrjevanje hloda na voziček
- **podajalo** – vzvodi in kolo na pomik vozička (hloda) proti zobem žage
- **valji** – po njih se pomika voziček

Temkova žaga na Trubarjevi domačiji je venecijanka samica, kar pomeni, da ima v jarmu vpet samo en žagni list. Žaga je stara več kot dvesto let in je doživelva izboljšav. Zadnja letnica na ostrešju je 1873. Na starost in stalno delo opozarja leseni prag, ki so ga človeške noge dobra zlizale in zgulile. Ob rečici Rašici in obema zgornjima pritokoma je bilo v preteklosti petindvajset takih žag. Danes je v prvotni obliki ohranjena samo Temkova. Vodno kolo žage ima premer 3,20 metra, na obodu pa je 36

lopat. Jarem se je gibal s 150 gibi na minuto. Za samico so bili potrebni vsaj 4W moči. En rez je trajal 5-8 minut, odvisno od vrste lesa. Dnevno se je razzagalo okrog 10 kubičnih metrov lesa.

Žago je leta 1985/1986 obnovilo Gozdno gospodarstvo Velike Lašče. Po odselitvi zadnjega lastnika, Temkovega Jožeta, leta 1975 je bila v popolnem razpadu. Po odprtju Trubarjeve domačije leta 1986 je žago dobro desetletje vzdrževal Anton Žagar, gozdar iz

Tako kot drugod je bila žaga sestavni del domačije z različnimi dejavnostmi. Žagarji so bili tudi mlinarji in obratno. Ukvajali so se

tudi s kmetijstvom, predvsem s prasičerjeto, ki jim je prinašala lep dohodek. Tudi na Trubarjevi domačiji so za hišo ob jezu vidni ostanki svinjaka. Socialni položaj žagarjev-mlinarjev je bil tako precej višji od socialnega položaja kmetov, ki so zavistno gledali nanje.

Žagarji-mlinarji so bili velkokrat pravi posebneži in tak je bil tudi Jože Pečnik, po domače Temkov Jože, katerega zaščitni znak je bil klobuk, ki je bil nasploh statusni simbol in ga je lahko nosil le mojster.

delovne etape

Sprejem hlodovine

Hlodovino je z voza razložila stranka oziroma hlapec ali najeti voznik, ki je pripeljal hlodovino na žago.

Žaganje

To delo je opravljalo en sam žagar, le pri nalaganju večjih debel s cepinom na voziček je potreboval pomoč.

Obžagovanje plohov in desk

Ob robu in na končeh so plohe in deske obžagali s cirkularko.

Zlaganje

Križno zložen kup desk se imenuje šiška.

kaj so gospodinje prinašale na mizo

Zajtrk je bil zgoden in obilen. Moči za delovni dan so si nabrali z žganci v kombinaciji z zeljem, repo, jajci ali mlekom. Včasih so začeli dan tudi s prežganko. Za malico so pojedli kar precej kruha. Da je lažje zdrknilo po grlu, so pomagali mast, kislo mleko, slanina, klobase, mošt in žganje. Za kosilo je teknila juha (zelenjavna ali krompirjeva) z žličniki, krompir, zelje, štruklji, repa, močnik, ješprenj. Popoldanska malica je bila sestavljena iz kruha, mesnin in vina. Zvečer so bili na mizi razni močniki, fižol v solati, kaša, krompir v oblicah, ajdovi žganci z zeljem, repo ali mlekom.

»Imam žago in maln imam lepo ženó, pa pomelem, požagam pa skočim na njo.«